

**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1942**

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS

OCH SKANSENS ÅRSBOK

1942

Redaktion:

SIGURD WALLIN · GÖSTA BERG · SIGFRID SVENSSON

*Omslaget: Studenterna fira valborgsmässoafton på
Skansen. Foto Folke Carlsson.*

*Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1942
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr*

UTSTÄLLNINGAR 1941

av Bengt Bengtsson

Ar 1941 har för Nordiska museet och Skansen i alldeles särskilt hög grad varit ett utställningarnas år. Orsaken härtill är till stor del kriget, ty åtgärder för samlingarnas och museibyggnadens skydd ha medfört ett arbetsprogram, som torde vara egenartat i institutionens historia. Först och främst hade genom Livrustkammarens skyddsevakuerings museets väldiga hall fullständigt tömts på utställningsföremål och därigenom skapades förutsättningen för en mera omfattande utställningsverksamhet inom museet. En genomgripande omflyttning av museets magasinssamlingar inom byggnaden framtingades genom att vindsvåningen, där mängder av föremål magasinerats, helt utrymdes och samlingarna måste flyttas ned i källarvåningen för skyddsförvaring, vilket på grund av utrymmesbrist och följande nedpackning gjorde stora delar av dem oåtkomliga. Detta tillstånd tvingade till en omläggning av den dagliga verksamheten inom museet och gav ett välkommet tillfälle att inventera och bearbeta vissa åtkomliga föremålsgrupper i och för presentation för allmänheten i tillfälliga utställningar.

För utställningsarbetet på Skansen förelågo inte de nu nämnda förutsättningarna. I utställningsbyggnaden vid huvudingången och i rulltrappans övre hall hade ju redan förut ett särskilt slag av utställningar anordnats. Härtill återkomma vi senare.

Innan vi övergå till en detaljgranskning av årets utställningar, kanske några siffror i ämnet vore på sin plats. Sammanlagt har under året förekommit 17 tillfälliga utställningar, varav 10 i museet och 7 på Skansen. Därtill komma två nyordnade perma-

nenta avdelningar, Jakt och Bondens hushåll, vilka omtalas på annan plats i denna årsbok. Av de 17 utställningarna inom institutionen ha 10 berört kulturhistoriska ämnen och helt eller delvis gjorts med eget material, medan de 7 anordnats av gästande institutioner. Härvid är att märka, att även museets hall varit platsen för utställningar med ämnen hämtade från vår egen tid, dock givetvis inom museets intressesfär.

När museets hall stod tom efter Livrustkammarens evakuering, tog man itu med problemet att göra miljön lämplig för tillfälliga utställningar. Uppgiften tedde sig till en början inte lätt. Den första svårigheten var att skapa ett slutet rum under hänsynstagande till Livrustkammarens monterinredning, som ej kunde flyttas bort från hallen. Lösningen blev att de flyttbara montrarna placerades inne i de bås, som bildades av de från väggarna utskjutande, fasta monterbyggnaderna. Dessas gavlar förēnades medelst en vägg av ljusa träfiberplattor, som alltså löpte på ömse sidor av hallen, bildande en lång gång i vardera hälften av hallen. Väggen gjordes inte högre än att den nätt och jämnt dolde montrerna. I hallens norra och södra ändar vidgades gången och här bildades större utrymmen.

Detta arrangemang prövades 1940 med utställningarna "Herrgårdar och borgarhus" och "Svenska och finska ryor", varvid ljusförhållandena dock visade sig ofördelaktiga. Hallen belyses nämligen från de 14 valvhjässorna, varigenom ljuset faller så gott som lodrätt ner på föremålen. Nackdelen härav visade sig kanske främst på ryautställningen. Det kunde hända, att en vävnad strålade av färg, när den låg utbredd på golvet, men blev grå och trist, då den hängts på väggen, där den dessutom kastade en ful slagskugga nedåt.

Vid anordnandet av nästa utställning — det gällde "Gamla och nya tapeter" — togs ljusproblemet upp och efter en del experiment kom man fram till ett system, vars innebörd framgår av bild 1. Mellan väggarna spändes med jämna mellanrum ståltrådar, på vilka billiga plåthereflekter hängdes på lagom avstånd från väggen. Ljuset faller från dessa snett ned mot föremålen, vilka bli väl belysta och kasta en ytterst obetydlig skugga. En

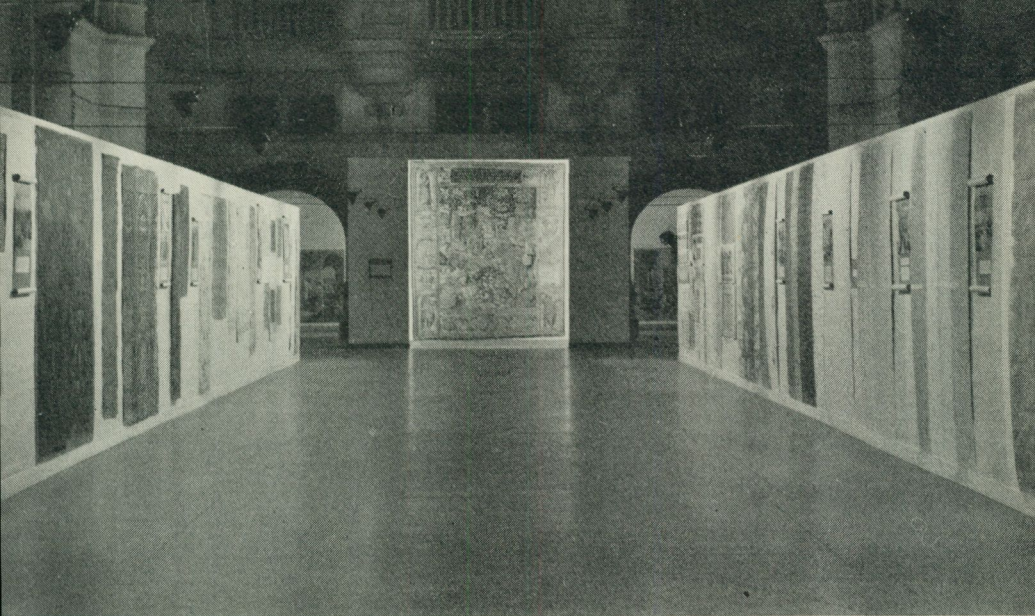

Bild 1. "Gamla och nya tapeter". Bilden visar effekten av det för de tillfälliga utställningarna anordnade belysnings-systemet.

annan fördel är att åskådaren befinner sig i relativt mörker och aldrig får direkt ljus i ögonen.

Den första utställningen med detta arrangemang, "Gamla och nya tapeter", anordnades i samarbete med Svenska slöjdföreningen för aktualiserande av gammal svensk tapetkultur inför föreningens tävlan om nya tapetmönster. Utom en efter tid och material ordnad serie av svenska tapeter från haute-lisse fram till vår tids mera ensartade produkter hade utställningen en teknisk avdelning, där äldre och nyare tapettryckningsteknik kunde studeras. Som utställningens paradnummer strålade den i Sverige åt Erik XIV vävda Svenotapeten, en av Kungl. Husgerådskammarens förnämligaste skatter.

Att utställningen "Gamla och nya tapeter" var stimulerande tyckte man framgick av den följande utställningen, som innehöll resultaten av Slöjdföreningens tävlan om nya tapetmönster. Åtminstone vill det synas, som om åtskilliga av de tävlande in-

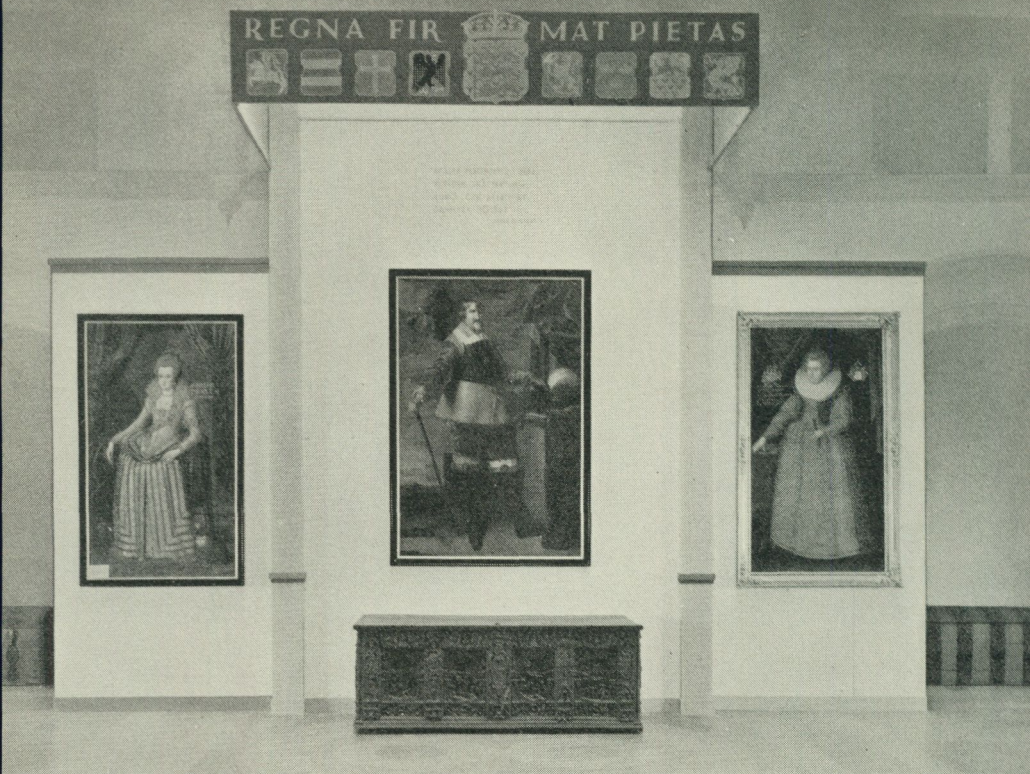

Bild 2. "Dansk kultur och litteratur". Den historiska delens dominerande grupp: porträtten av Christian IV och hans gemåler.

spirerats av de svenska rokokotapeternas mönster och kanske framför allt färgval. I varje fall togs ett stort steg framåt mot friskare mönstersättning och från de enformiga s. k. effektta-peterna, som under 1930-talet dominerat i moderna svenska hus.

Kulturhistoriska vandringsutställningar äro på många sätt vanskliga företag. Men om vissa elementära krav tillgodoses, ha dylika utställningar en stor mission att fylla. För det första skall utställningsmaterialet vara öömt för skador, lättpackat och lättmonterat. Det skall dessutom vara billigt att frakta och inte vara av för stort värde, varken kulturhistoriskt eller ekonomiskt, så att, *om* olyckan är framme, skadan dock blir begränsad. Tapetutställningarna fyllde dessa villkor och när flera museer förkla-

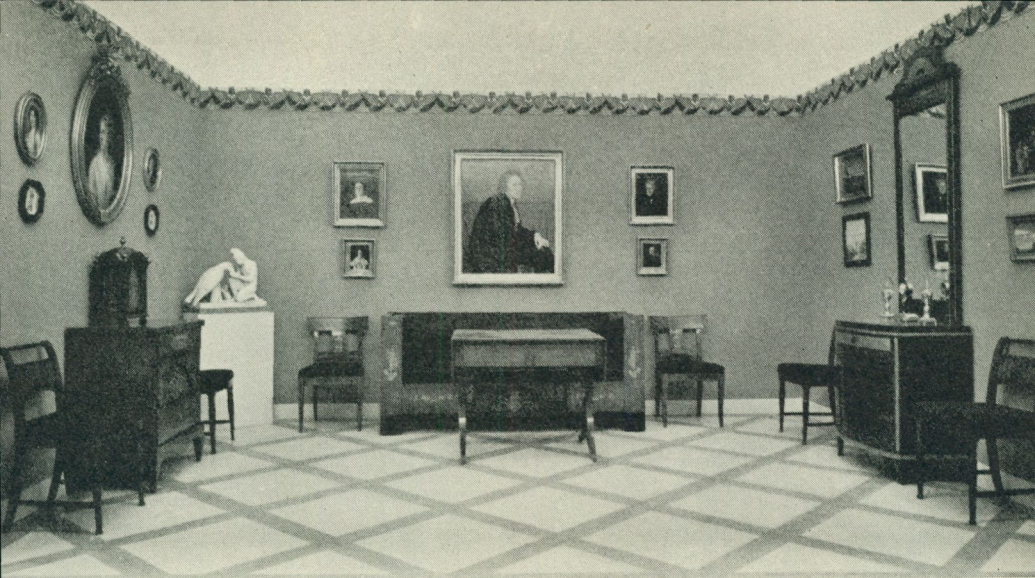

Bild 3. "Dansk kultur och litteratur". Dansk empireinteriör, sammansatt av högklassiga möbler och konstverk.

rade sig villiga att hysa dem, sändes de som vandringsutställningar till museerna i Örebro, Göteborg (Röhsska konstslojd-museet) och Malmö. Denna första vandringsutställning gav goda erfarenheter och ett samarbete mellan landets kulturhistoriska museer i detta hänseende borde ha framtiden för sig.

Museets tyngst vägande utställning under året var den stora "Dansk kultur och litteratur", anordnad i samband med den danska kulturveckan och upptagande allt användbart utrymme i den stora hallen. I den norra halvan hade den materiella kulturen sin plats, medan den södra delen upptogs av den andliga odlingen, representerad av utlagda böcker. En mindre avdelning modern dansk konst och konstslojd gav liv och färg åt denna del av utställningen.

Givetvis gjorde denna utställning inte anspråk på att uttömmande skildra dansk odling. Den ville ge glimtar av gånget och nuvarande danskt kulturliv, den ville ge miljön kring de stora danska gestalter, som även vi svenskar beundra och den ville framför allt söka ge en känsla av de nordiska kulturfolkens djupa väsensfrändskap. Denna uppgift ställde stora krav. Den

krävde förmåga att sovra inte bara detaljer, utan även epoker och kulturgrupper i strävan att få fram det karakteristiskt danska. En omfattande inlåning var nödvändig för att få tillräckligt material och överraskande mycket fanns att hämta på svensk botten. Särskilt värdefullt var härvid det material, som ställdes till förfogande av Ovesholms nuvarande ägare, fröken Alexandra Hamilton, liksom även de porträtt, som utlånades av Det Nationalhistoriske Museum på Frederiksborg.

Den krävde dessutom expressionism i själva grupperingen, ty mycket skulle sägas på ett relativt litet utrymme. I små koncentrerade grupper skildrades sålunda danskt hemliv och dansk natur genom konstnärsögon, Christian IV:s-renässansen, skandinavismen och svenska frivilliga i dansk-tyska kriget, för att nämna några exempel. Varje grupps dekorativa hållning bestämdes av dess ämne och växlade sålunda från monumentalitet till idyll. Ett par interiörer från dansk empire, uppbyggda av kvalitetssaker, gävo en mera påtaglig miljökänsla. Hallens mittparti hade lämnats fritt; endast Gustav Vasa-statyn hade försetts med en bakgrund av Dannebrogen, en kanske i första ögonblicket överraskande kombination, men i själva verket en verkningsfull symbol för utställningens syfte.

Under den danska kulturveckan demonstrerades utställningen för allmänheten av framträdande danska kulturpersonligheter, såsom museicheferna Otto Andrup och Vilhelm Slomann, lektor Karl Hyldgaard Jensen, fil. dr Valfrid Palmgren Munch-Petersen m. fl., vilket givetvis i hög grad ökade publikens intresse och dess utbyte av utställningen.

Den stora "Dansk kultur och litteratur" efterträddes under försommaren av ett par utställningar med affischer som ämne. Stockholms reklamförening anordnade tillsammans med Svenska affischtecknare, Svenska annonsörers förening, Svenska boktryckareföreningen och Auktoriserade annonsbyråers förening en livligt uppmärksammat utställning, där våra högklassiga, moderna svenska affischer kunde studeras mot bakgrunden av en intressant historisk serie med början under 1700-talet. Ur utställningsteknisk synpunkt förekommo flera friska grepp —

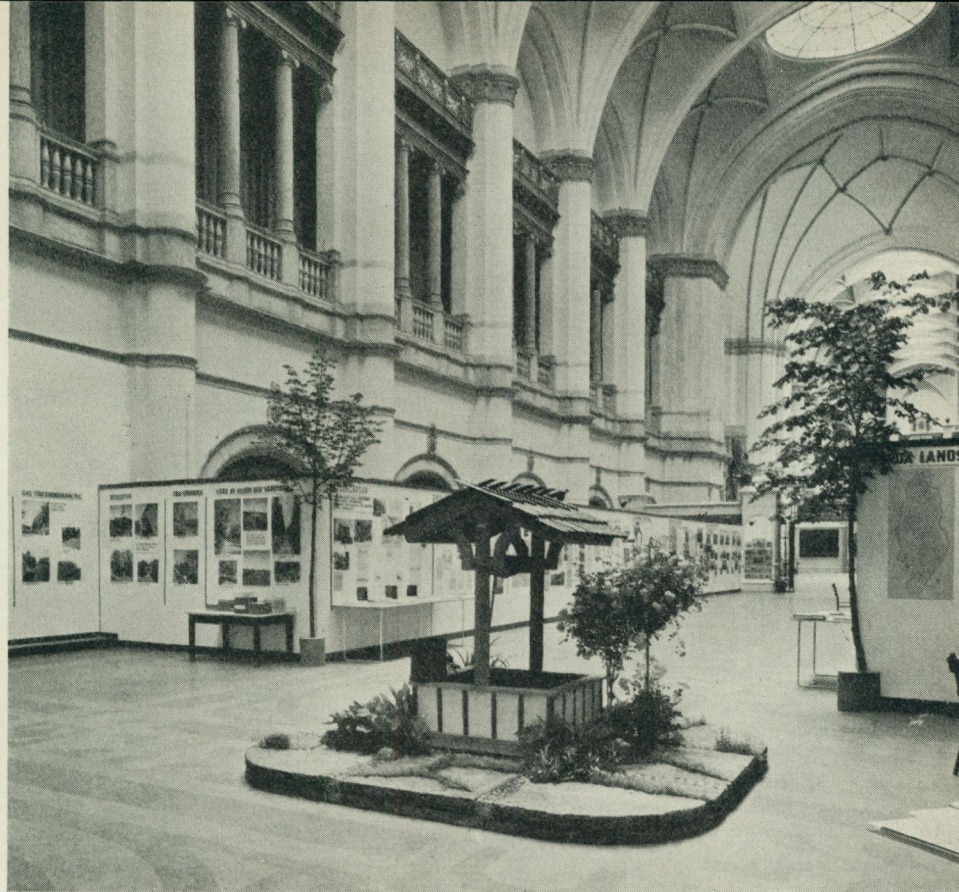

Bild 4. Samfundets för hembygdsvård jubileumsutställning.

anordnarna voro ju också reklamfolk! — ehuru Gustav Vasa tedde sig något främmande i den brokiga färgbuketten. Svårigheten att utnyttja hallens centralparti för en tillfällig utställning demonstrerades här på ett påtagligt sätt. Milles-stoden dominerar allt för mycket i denna del av hallen för att överhuvudtaget någon utställning här skall komma till sin rätt.

Tävlingen om Skansens jubileumsaffisch resulterade i en mängd förslag som kort tid efteråt presenterades i hallens centralparti. En omröstningstävlan bland allmänheten om bästa affischen intensifierade publikens intresse för utställningen. Förständigt använd är denna metod av stort värde, när man vill

öka besökarnas uppmärksamhet eller utröna utställningsarrangemangens ändamålsenlighet.

Nordiska museet har på sina utställningar i mycket stor utsträckning använt sig av fotografiförstoringar och ett större lager sådana har samlats under årens lopp, utgörande ett utomordentligt värdefullt material till smärre pedagogiska utställningar. I samband med den folkuniversitetskurs som under högsommaren pågick i museet samlades en del av dessa förstoringar till en utställning "Bygge, bo och landskap", upptagande hallens södra hälft. Fotoförstoringar, byggnadsmodeller och utlagd litteratur utgjorde ett inte endast av folkuniversitetskursen livligt utnyttjat studiematerial. Museet förbereder en aktion i syfte att göra samlingen av förstoringar tillgänglig även för andra museer och kulturinstitutioner.

Samtidigt anordnade Samfundet för hembygdsvård i norra delen av hallen en jubileumsutställning, belysande samfundets 25-åriga verksamhet. Utställningen utvecklade en rapp berättarkonst i bilder och tablåer och strök effektfullt under med fyndiga texter. Ett på en framträdande plats uppbyggt brunnskar, omgivet av en med växter prydd stenskoning, verkade dock främmande i omgivningen genom sin brist på sakligt sammanhang med utställningen i övrigt.

Höstens stora händelse i museet var utställningen "Barnet i konsten", anordnad av Ericastiftelsen till förmån för dess verksamhet. Ett högklassigt material, smakfullt ordnat av amanuensen Gertrud Serner vid Nationalmuseum, fyllde hela hallen. Nordiska museet bidrog med några tidiga kulturhistoriskt märkliga barnporträtt, en samling barnkläder från olika tider och leksaker, bl. a. dockskåp. Nordiska museet fick genom denna utställning något av en tankeställare. Trots den högsta entréavgift som någonsin förekommit i museet samlade utställningen rekordpublik, beroende givetvis främst på det allmänmänskligt lockande ämnet och kanske i någon mån på det välgörande ändamålet. Man kunde iakttaga personer, tydligen trägna besökare av konstutställningar, som dock för första gången satte sin fot inom Nordiska museet. Differentieringen hos de kulturellt

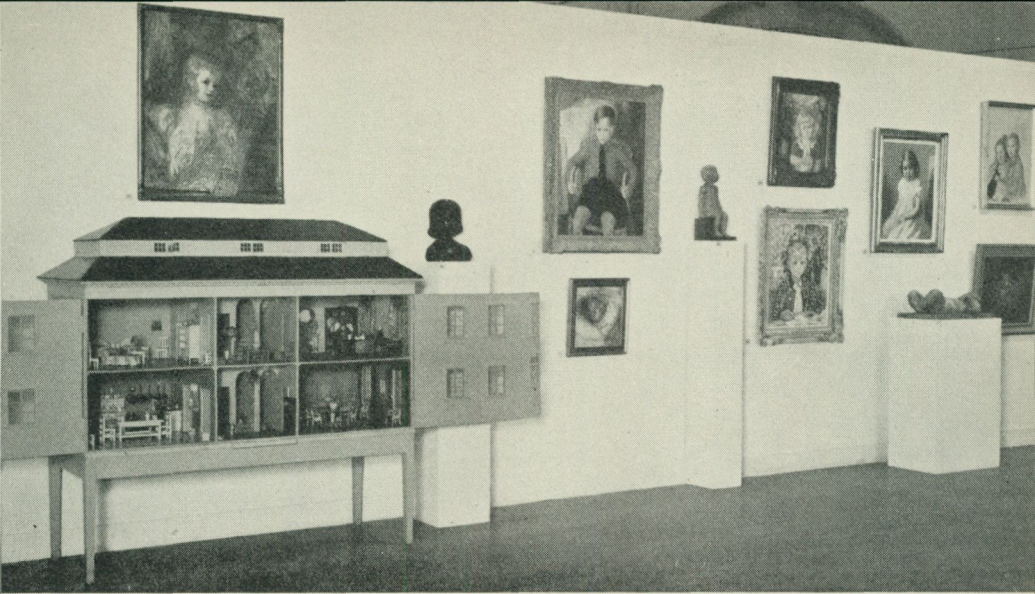

Bild 5. "Barnet i konsten". Nordiska museet bidrog till denna utställning även med en del leksaker och barndräkter.

intresserade stockholmarna kom här klart till synes. Helt säkert har utställningen tillfört Nordiska museet många intresserade nykomlingar; det gäller för institutionen att återknyta och befästa bekantskapen.

Som vinterutställning 1941—1942 tillkom utställningen "Gammal jul", öppnad ett par veckor före julhelgen. Huvudtanken var att visa julen, sådan den firats i Sverige i gången tid, med prydnade av hemmet, Staffansritt och stjärngossar och andra julupptåg, julklappar, julgran, julkort och jultidningar, kort sagt: hela det profana julfirandet. Någon framställning av de olika brukens uppkomst och innebörd försökte man ej ge; meningarna äro för skilda och teorierna för många. Det estetiska hade fått övervikten och utställningen var företrädesvis dekorativt tänkt och ordnad. Genom sitt framhävande av julens stämningsmättade skönhetsvärden har nog utställningen på många håll givit impulser till förnyad kontakt med urgamla, nu halvt bortglömda julseder.

På samtliga tillfälliga utställningar under året ha ordnade

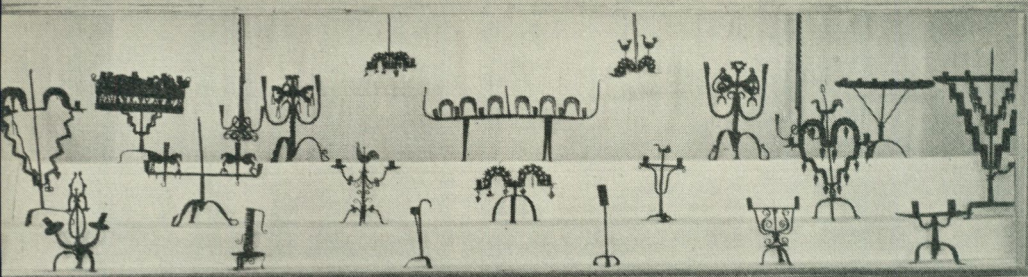

Bild 6. "Gammal jul". I denna monter framhävdes de smidda julljusstakarnas säregna former genom silhuettverkan.

visningar för allmänheten hört till regeln. Julutställningen blev i detta avseende ovanligt livlig och utöver de vanliga demonstrationerna, som förekommo dagligen under veckorna närmast före och efter jul, anordnades "praktiska övningar" för besökarna i form av jullekar och juldanser, allsång av julsånger, ledd av Sven Lilja m. m. Under balettmästare Sven Tropps ledning utförde en barnensemble ett musikaliskt sagospel med julmotiv, en uppskattad utställningsdetalj.

Som avslutning på denna redogörelse för museets tillfälliga utställningar kan nämnas en mindre utställning av gammalt svenskt tenn, som iordningställdes för att fylla de tomma monter i högre stånds-avdelningens omgång bakom Gustav Vasastatyn, där glas och fajans förut exponerats.

På Skansen firades sommaren 1941 boktryckarkonstens stora jubileum genom utställningen "Det tryckta ordet 500 år" i utställningshallen vid huvudingången. 1440 är det årtal, som av gammalt ansetts beteckna den märkliga uppfinningens födelse och förberedelser hade våren 1940 igångsatts för utställningens

Bild 7. "Gammal jul". Julstuga från Småland, anordnad i ett av allmogeavdelningens interiörrum.

ordnande, men måst avbrytas efter händelserna i Norden den 9 april. Tack vare de grafiska organisationernas stora intresse för saken kunde emellertid år 1941 arbetet återupptagas och den 12 juni invigdes utställningen av H. K. H. Kronprinsen. Utställningen bekostades av Svenska boktryckareföreningen, Svenska typografförbundet, Svenska tidningsutgivareföreningen och Sveriges grafiska faktorsförbund. Vid utställningens iordningställande samarbetade Nordiska museet med bl. a. Kungl. Biblioteket, Tekniska museet, Skolmuseet, Kungl. Skolöverstyrelsen, Stockholms stadsbibliotek och Göteborgs museum. Besökssiffran under sommaren var över 70.000 personer. Till invigningen hade färdigställts en handbok i boktryckarkonsten, bestående av uppsatser om olika delar av yrket och såtillvida högst originell, att olika tryckerier gratis tryckt var sin av upp-

Bild 8. "Det tryckta ordet 500 år". Det "levande" tryckeriet i utställningens skyltfönster bestod av en sättmaskin (t. v.), ett handsätteri och en snällpress (t. h.).

satserna, varför boken som sådan är en instruktiv provkarta på modernt, förstklassigt svenskt boktryck.

Utställningen avsåg att för en bred publik visa dels innebörden av Johann Gutenbergs uppfinning och hur den utvecklats fram till våra dagar och dels vilka resultat tekniken givit genom seklerna. En teknisk linje och en produktlinje löpte alltså parallellt genom hela utställningen. Boktryckarkonstens ursprung illustrerades i en "levande" interiör, där Gutenbergs stilgjutningsinstrument visades i verksamhet. Teknikens nuvarande ståndpunkt demonstrerades i utställningens väldiga skyltfönster, där man tack vare Esseltes stora tillmötesgående fått ett ultramodernt tryckeri, som hela sommaren hölls i full gång och utgjorde en av Skansens mest publikknipande attraktioner. En annan anordning, som vann besökarnas bevägenhet, var avdel-

Bild 9. "Det tryckta ordet 500 år". Kronprinsparet studerar den äldsta stilgjutningstekniken i utställningens Gutenbergsrum.

ningen för tidningspressen, där färskas tidningar från hela landet kunde studeras i bekväma fätöljer.

När utställningen med augusti månads utgång stängde portarna, hade inom yrkesmannakretsar frågan väckts, om inte en vandringsutställning kunde ordnas. Tack vare Svenska typografförbundets och vederbörande lokalorganisationers ekonomiska offervilja kunde utställningen under hösten 1941 och nyåret 1942 visas i Malmö, Halmstad och Göteborg. Under uppehållen på de olika platserna inbjödos framför allt studerande ungdom och frivilliga bildningsorganisationer att besöka utställningen, med mycket gott resultat.

Utom denna stora utställning har hallen under året inrymt ett par småutställningar i sitt skyltfönster. På hösten 1940 hade färdigställts en historisk serie, visande cykelns utveckling och

Bild 10. "Det tryckta ordet 500 år" som vandringsutställning i kungsvåningen på Malmöhus slott.

denna utställning stod kvar till våren 1941. Efter boktryckeriutställningens slut ordnades en tavelutställning, "Unga målare se Skansen", bestående av resultaten från yngre konstnärers fri-luftsmåleri på Skansen.

I Skansens och Svenska slöjdföreningens gemensamma utställningshall vid rulltrappans övre mynning ha under 1941 fem utställningar visats. I Slöjdföreningens regi anordnades på hösten en på teknisk-pedagogisk bas uppbyggd utställning över det aktuella ämnet "Konstsilke och cellul".

"Det tryckta ordet 500 år" hade i trapphallen en avdelning inrymd, "Svenskt boktryck av i dag" och i glasmontrerna låg nu en provkarta på vad moderna svenska tryckerier kunna prestera. I samband med ett annat evenemang på Skansen, Hantverkarnas sommarting, anordnades av museet och Hantverks-

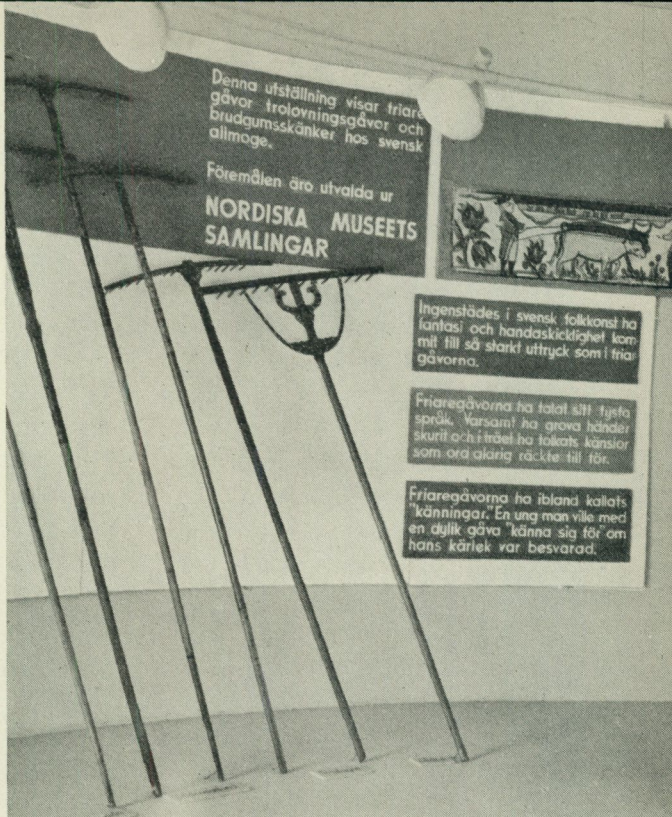

Bild II. "Friaregåvor
och brudgumsskänker".
Utställningens textvägg.

organisationen gemensamt en utställning av moderna hantverks-
alster, som kunde studeras sida vid sida med äldre kvalitets-
produkter.

Även utställningar med rent musealt material ha under året
förekommit i rulltrappans hall. Vintern 1940—41 ordnades så-
lunda av museets allmogeavdelning en utställning av "Friare-
gåvor och brudgumsskänker", ett experiment som synes ha sla-
git väl ut. Utställningens program meddelades besökaren med
stora texter på den monterfria väggen i hallen och i den långa
raden av glasskåp kunde man sedan studera materialets skift-
ningar i olika landsändar.

Efter "Cellul" fylldes trapphallens hyllor med "Gammal kop-
par", även denna en utställning av museal karaktär, med mate-
rialet hämtat från museets magasin. Dessa utställningar, som

passeras av alla rulltrappans trafikanter, ha ett mycket stort propagandavärde för museet, förutsatt att ämnet är ägnat att intressera en bred publik.

Sist i denna långa rad kommer en liten utställning av moderna vadstenaspetsar, anordnad av Utskottet för vadstenaspetsar av Östergötlands hemslöjdsförening i Skogaholms köksflygel, där tjänstefolkets matsal och hushållerskans rum upplåtits. Trots den blygsamma arealen kunde ett ganska stort material presenteras och utställningen fick en originell prägel genom kontrasten mellan moderna föremål, t. ex. dukade bord och den ålderdomliga miljön. Denna art av utställning är givetvis mycket vanskelig och i regel torde det vara säkrast att låta Skansens kulturhistoriska miljöer endast tjäna sin primära uppgift: att berätta sin egen historia.

Utställningarna ha i regel gjorts lättillgängliga för den breda publiken genom visningar och praktiska demonstrationer, vilket ovan nämnts i samband med "Gammal jul". Dessutom har man till flera av utställningarna tryckt små firsidiga vikblad, innehållande en kortfattad, populärt hållen kommentar till vad som funnits att se. Etiketteringen har nämligen på museets egna utställningar varit så konsekvent genomarbetad, att någon vägledning därutöver inte har behövts. Systemet med dessa små lappar har nu prövats ett par år med synbarligen gott resultat. Första förutsättningen för dess framgång är emellertid att man gör vikbladen lättlästa, intresseväckande och kortfattade.